

PLANTAARDIGHEDEN VAN UURHOK 16-14

Lieuwe Calsbeek, Marten Hunneman, Hendrik de Vries,
Jan Tuinstra & Philip Zeinstra

In 2003 is, evenals enkele keren in 2002, uurhok 16-14 op planten geïnventariseerd. Dat betekent dat alle km-hokken eenmaal zijn bezocht en een aantal zelfs meer dan eens. Dit werk heeft een serie verrassingen opgeleverd, vandaar dit artikel. Van diverse biotopen komen kenmerkende en bijzondere soorten aan de orde en aan het eind worden enkele bijzondere groepen besproken. De gegevens zijn niet alleen voor deze publicatie gebruikt, maar zijn ook ter beschikking gesteld aan FLORON. In totaal zijn 416 soorten aangetroffen. Het spreekt vanzelf dat maar een fractie voor het voetlicht kan worden gebracht.

Het gebied

Uurhok 16-14 ligt grotendeels in de gemeente Weststellingwerf (zie figuur 1). Het kan ook worden aangegeven met de Amersfoortscoördinaten 195-545. Het gebied is te vinden ten noorden van Wolvega. Er komen vijf dorpen in voor: Mildam, Oldeholtwolde, Ter Idzard, Nijeholtwolde en Oldeholtgade. Het bestaat voornamelijk uit agrarisch terrein, waarbij het grasland sterk in de meerderheid is; verspreid bevinden zich enkele maïsakkers. In het gebied liggen aan natuurgebieden het Kattijker Schar en de Tjongerdelen, alsook wat bosjes van bescheiden omvang, zoals het Helomabos en het Weemers Bos. In het noorden loopt de Tjonger, die daar geheel is gekanaliseerd. Bij Mildam ligt een grote zandwinplas van Roelofs. In Oldeholtgade bevindt zich het plantenrijke terrein van een waterwingebied. Bij Nijeholtwolde loopt de spoorweg Wolvega-Heerenveen. De bodem bestaat voornamelijk uit pleistoceen zand, behalve rond de loop van de Tjonger, waar laagveen te vinden is.

Kattijker Schar foto: Marten Hunneman

De inventarisatie

In dit hoofdzakelijk agrarisch gebied is veel gekeken naar de flora van de boerenerven, van de slootkanten die de graslanden begrenzen en van de sloten zelf. Minder aandacht ging uit naar de graslanden. Ook andere groeiplaatsen zijn onderzocht, zoals de natuurgebieden en de spoorweg. Zo ook de begroeiing van kerkhofjes, wegbermen, straten en het waterwingebied bij Oldeholtgade. We hebben gebruik gemaakt van streeplijsten zoals die door FLORON worden verstrekt. De inventarisaties vonden voornamelijk plaats in de maanden juni, juli en augustus.

Een zandige berm

Van Ter Idzard naar Oldeholtgade loopt de Hamersweg die gekuist wordt door het Scheenebospad. Als je dit laatste pad in westelijke richting volgt, dan kan dat via een brede strook zand van pakweg 100 meter lang, die hoofdzakelijk bestemd is voor agrarisch verkeer. Dit is nog één van de weinige zandpaden van de gemeente Weststellingwerf. Aan de noordkant wordt het van het agrarisch grasland gescheiden door een greppel van ruim een halve meter diep. Kenmerkend van deze plek is de hoge mate van droogte. De

krijgt zich te sluiten. De kale plekjes waren opgevuld door Rode schijnspurrie *Spergularia rubra*. Het is ons opgevallen dat ook de Zandraket profijt trekt van agrarische activiteiten. Zo wordt het sloopmateriaal op hopen gelegd en wanneer dit later wordt opgehaald, ontstaan veel open plaatsen. De Zandraket speelt hier handig op in door deze plekjes, soms massaal, te annexeren en lijkt daarmee de rol van pionier spelen.

Een boerenerf

Tijdens de inventarisatie zijn heel wat boerenerven bezocht, bijvoorbeeld dat van de familie I. Hoekstra aan de Slingerweg in Ter Idzard. Deze is gelegen op een droge laag dekzand die iets boven de rest van het landschap uitsteekt. Een hoop steenafval bleek verrassend kruidenrijk te zijn. Hier bevonden zich vooral soorten die op ruderaal plaatsen kunnen voorkomen, waaronder Ridderzuring *Rumex obtusifolius*, Gewone raket *Sisymbrium officinale*, Bijvoet *Artemisia vulgaris* en ook Zwarte nachtschade *Solanum nigrum* subsp. *nigrum*, Melganzevoet *Chenopodium album* en Kleefkruid *Galium aparine*. Bijzonder was de aanwezigheid van Gewoon langbaardgras *Vulpia myuros*. Wij kennen dit 30 cm hoge en wat spicthige grasje goed van spoordijken en stationemplacements. Het staat bijvoorbeeld veel om en nabij het station van Wolvega. De soort verscheen 100 jaar geleden in Zuid-Limburg. Sindsdien is er sprake van uitbreiding en komt de soort zelfs tot in het noorden van onze provincie voor (Mennema *et al.* 1985). Het gras heeft zich ook buiten de spoorwegen begeven en zich op plaatsen gevestigd die sterk overeenkomen met de oorspronkelijke groeiplaats met kenmerken als open, zandig (of stenig), droog en ruderaal.

Op het boerenerf alleen al bleken maar liefst 80 soorten voor te komen. Een dergelijk hoog aantal kan alleen worden bereikt als er een grote diversiteit aan biotopen aanwezig is. Op plekjes waar veel wordt gereden en gelopen kwamen tredplanten voor zoals Schijfkamille *Matricaria discoidea*, Straatgras *Poa annua*, Varkensgras *Polygonum aviculare* en Liggend vetmuur *Sagina procumbens*. Op vochtige plaatsen stonden Haagwinde *Catystegia sepium*, Rietgras *Phalaris arundinacea* en Grepnelrus *Juncus bufonius*.

ze droogte zal ertoe bijgedragen hebben dat met name in de greppel tientallen exemplaren groeiden van de Kleine leeuwenklauw *Aphanes inexpectata*. Het was echter opvallend hoezeer dit plantje verscholen zat tussen andere planten als Kruidganzerik *Potentilla anglica* en Gladde witbol *Holcus mollis*. Op een paar meter afstand stonden enkele planten die vaak samen met Kleine leeuwenklauw worden aangetroffen, namelijk de eveneens nogal klein uitgevallen Veldereprijs *Veronica arvensis* en Smalle wikke *Vicia sativa* subsp. *nigra*. Het zijn alle drie soorten die eveneens kunnen voorkomen op graanakkers. Daarvan zijn ook Veekleurig vergeetmenietje *Myosotis discolor* en Grote windhalm *Apera spica-venti* bekend, en ook deze soorten waren hier aanwezig.

Nog meer liefhebbers van droge zandgrond dienden zich aan, zoals Vlasbekje *Linaria vulgaris* en Schapezuring *Rumex acetosella*. Het agrarisch verkeer zorgt voor het open houden van de vegetatiemat. De zo ontstane plekken waren ingenomen door Zandraket *Arabidopsis thaliana* en Akkerviooltje *Viola arvensis*. Een dergelijke relatie hebben wij ook elders wel gezien, bijvoorbeeld op een zandige uitrit van een grasland aan de weg Oldeholtwolde-Mildam. De trekkers maken daar een korte zwaai, waardoor de begroeiing geen kans

Het Katliker Schar (boven)
en de Tjongerdellen (onder)

foto's: Auke Hunneman (Katliker Schar)
Henk Hunneman (Tjongerdellen)

Bij andere boerenerven verscheen een vergelijkbaar beeld: soortenrijk met soms wat bijzonderheden. Zo verscheen op Hoeve Tjongerdal aan de Stelweg geheel onverwacht Beekpunge *Veronica beccabunga*. Onverwacht, omdat de soort in Fryslân niet als algemeen bekend staat en zeker niet van boerenerven. We kennen in Weststellingwerf nog een tweede groeiplaats in een vochtig grasland bij de Kontermansbrug bij De Hoeve. Op het erf langs de Stelweg stond hij massaal langs de rand van een kuilbult van maïs. Precies op die plaats was de van oorsprong arme zandgrond kennelijk voedselrijk geworden. Bovendien lieten de concurrenten het hier afweten, dus groeide de soort er naar hartelust. Beekpunge leek zich te gedragen als een pioniergewas. Het is overigens een uitste-

kende plaats om zich verder te verspreiden, want kuilbulten worden graag bezocht door vogels en de zaden van Beekpunge zijn kleverig (Weeda *et al.* 1988). Die zaden kunnen dus gemakkelijk door de vogels verder worden verspreid. Uiteraard kan het zaad ook van natuurlijke groeiplaatsen afkomstig zijn.

Een andere verrassing betrof de Zeegroene ganzevoet *Chenopodium glaucum* in Ter Idzard. Jan de Vries, boer aldaar, had op zijn erf wat stalmest laten liggen en het was op deze stikstofrijke plaats dat een paar exemplaren van deze soort wortel hadden geschoten. In tegenstelling tot verreweg de meeste andere standplaatsen, lag deze dus juist wel op het diluvium en dat komt bepaald niet algemeen voor. Opvallende kenmerken wa-

ren de zwak getande bladeren en de grijze onderkant ervan. Verder ontbraken bladeren aan de top van de bloeistengel. Bij alle exemplaren lagen de stengels horizontaal over de bodem uitgespreid. Boerderijen spelen een belangrijke rol voor wat betreft het voorkomen van een flinke serie wilde planten. Daarbij hoort ook de Wilde narcis *Narcissus pseudonarcissus* subsp. *pseudonarcissus*. Deze vroege bloeier komt niet alleen voor bij boerderijen, maar ook in tuintjes van gewone woonhuizen. Door uurhok 16-14 lopen twee routes waarlangs de soort veelvuldig voorkomt. Ten eerste die van Oldeholtwolde naar Oldeberkoop via de Slingerweg, de Vriesburgerweg en de Hoofdweg en ten tweede de Idzardaweg ten westen en oosten van Ter Idzard. In totaal gaat het hier om enkele tientallen groeiplaatsen, waaronder een paar zeer rijke. Wij willen ervan uitgaan - zeker na de publicatie van Webb (1980) - dat de voorouders van deze Wilde narcis hier een natuurlijke standplaats hebben gehad in het beekdal van de Tjonger en dat hij niet meer als uitheems wordt beschouwd. In een ander Weststellingwerfs uurhok (16-25) heb je iets soortgelijks. De narcistuintjes liggen daar langs de Steggerdaweg tussen De Blesse en Noordwolde. Deze narcissen zouden nazaten zijn van planten die vroeger in het Lindedal hebben gestaan.

Het Katliker Schar

In het zuidoostelijk deel van dit natuurgebied ligt een plasje met een soortenrijke vegetatie. Als eerste viel hier de rijke bloei van Moerashertshool *Hypericum elodes* op, een soort die ook elders in het Schar voorkomt. We hebben wederom te maken met een plant die, net als Beekpunge, niet veel in Fryslân voorkomt en dat geldt ook voor de andere noordelijke provincies. Dit kan worden verklaard uit het feit dat de soort in ons land zijn noordelijke verspreidingsgrens bereikt (Mennema *et al.* 1985). Verrassend was de vondst van Ondergedoken moerasscherm *Apium inundatum*. Het plantje groeide rondom een poel en wel in de zone die droog was gevallen. Een aantal kenmerken: het plantje beschikt over fragile en liggende stengelstjes. De bladeren zijn draadvormig verdeeld, behalve aan de top van de steel, waar ze enkelvoudig zijn ingesneden. Van enige bloei was geen sprake. In tegenstelling tot Moerashertshool, dat al van verre opvalt door zijn gele bloemen, behoort Ondergedoken moerasscherm tot de soorten die door hun geringe formaat en hun onopvallende bloemen, gemakkelijk over het hoofd kunnen worden gezien. Andere planten bij dit poeltje waren Knolrus *Juncus bulbosus*, Moeraswalstro *Gallium palustre*, Waterpostelein *Lythrum portula*, Blauwe zegge *Carex panicea* en Zwarte zegge *C. nigra*.

Langs de Tjongervallei

Het Katliker Schar neemt naar het zuiden toe af in hoogte en gaat over naar de vochtige Tjongerdellen. Tussen deze twee natuurgebieden in loopt de Tjongervallei, een weg met af en weerszijden een sloot, of zoals hier ter plekke met een diepe, iets vochtige, maar in

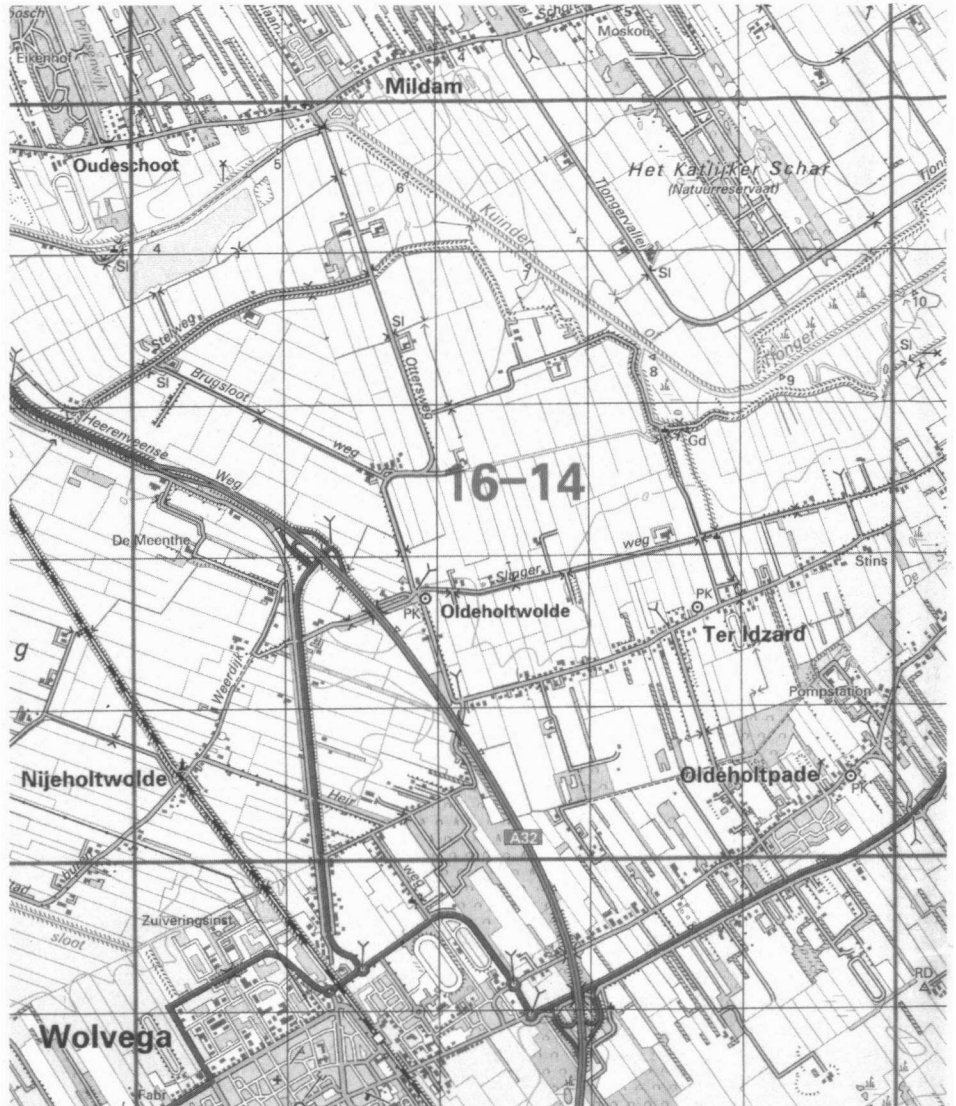
de zomer gemakkelijk uitdrogende greppel. En juist die greppel bleek een uitstekende groeiplaats te zijn van de Borstelbies *Isolepis setacea*. De vegetatie was bij lange na niet gesloten en het biesje maakte daar dankbaar gebruik van. De groeiplaats sluit goed aan bij de andere vindplaatsen in Fryslân die voornamelijk in het oosten van de provincie te vinden zijn. Aangezien de soort afhankelijk is van graafwerkzaamheden (Mennema *et al.* 1985), liggen hier kansen voor een duurzaam verblijf. Zolang de greppel in het najaar wordt geschoond, kan het plantje rekenen op een gunstige standplaats.

Een andere bewoner van de greppel was Schildereprijs *Veronica scutellata*, maar ook Greppelrus *Juncus bufonius*, Blaatrekkende boterbloem *Ranunculus sceleratus*, Fioringras *Agrostis stolonifera*, Moeraskers *Rorippa palustris* en Moerasdroogbloem *Gnaphalium uliginosum* waren aanwezig.

Tjongerdellen

Dit vochtige natuurgebied ligt in km-hok 199-548 en heeft fors bijgedragen als het gaat om het bereiken van maar liefst 243 soorten planten. Hiermee staat dit km-hok bovenaan de lijst, op de voet gevolgd door km-hok 199-546 met daarin het waterleidinggebied bij Oldeholtwilde, goed voor 230 soorten. Het spreekt vanzelf dat er heel wat vertegenwoordigers voorkwamen die een voorkeur hebben voor vochtige graslanden zoals Lidrus *Equisetum palustre*, Blauwe zegge en Kale jonker *Cirsium palustre*. Verder ook Gewone margriet *Leucanthemum vulgare*, Waterkruiskruid *Senecio aquaticus* en Dotterbloem *Caltha palustris*. In zekere zin bijzonder waren - op verschillende plaatsen in het terrein, maar nooit in hoge aantallen - Moeraslatthyrus *Lathyrus palustris* en Veenreukgras *Hierochloa odorata*. Deze komen landelijk gezien aanmerkelijk minder algemeen voor dan de eerste zes genoemde soorten. Verbluffend is de overeenkomst van het Nederlandse verspreidingsgebied. Ze staan namelijk alle twee overwegend in de laagveengebieden van het Hafdistrict en verder nog eens op het overgangsg gebied van Haf- en Drents district. De standplaats in de Tjongerdellen komt hiermee overeen.

Ten slotte nog een laatste serie uit de categorie van vochtige graslanden, namelijk Beemdtangbloem *Festuca pratensis*, Poelruit *Thalictrum flavum*, Knoopkruid *Centaurea jacea* en Tweerijige zegge *Carex disticha*. Over zegges gesproken; die waren er volop. Bijzonder waren Blaaszegge *Carex vesicaria* en Noordse zegge *C. aquatilis*. Daarnaast waren ook Geelgroene, Snavel- en Stijve zegge *Carex oederi* subsp. *oedocarpa*, *C. rostrata* en *C. elata* present. Niet onvermeld mag blijven de Muizenstaart *Myosurus minimus*, een soort die tot één van de Friese specialiteiten mag worden gerekend. In geen enkele andere provincie is Muizenstaartje zo wijd verbreid als hier bij ons. Het is aan te bevelen goed naar dit kleine en onopvallende plantje uit te kijken, vooral op de toegang (dam) naar een grasland met de achtelliggende vraag of het zich daar tegenwoordig nog kan handhaven. Een andere bijzonderheid was Stijf struisriet *Cal-*

Figuur 1. De ligging van uurhok 16-14 met indeling in kilometerhokken.

magrostis stricta. Dit stond in ruig hooiland in de nabijheid van Noordse zegge en Blaaszegge. Het verspreidingsgebied in Nederland is vrijwel beperkt tot het noorden van Overijssel.

Als laatste nog een lijstje van niet alledaagse soorten zoals de Draacrus *Juncus filiformis* in een dras schraalland. Verder Stijf barbarakruid *Barbarea stricta*, Waterviooler *Hottonia palustris*, Waterdrieblad *Menyanthes trifoliata*, Getande weegbree *Plantago major* subsp. *intermedia*. En dan nog twee soorten die een belangrijke rol kunnen spelen wat betreft hun gastheerschap voor insecten, namelijk het Moerasviooltje *Viola palustris* voor de Zilveren maan *Clossiana selene* en Krabbenscheer *Stratiotes aloides* voor de Groene Glazenmaker *Aeshna viridis*.

Straatflora

Van de 40 grassen waren er twee die we uitsluitend tussen het plaveisel aantreffen, namelijk Straatliefdegras *Eragrostis pilosa* en Glad vingergras *Digitaria ischaemum*. Het Straatliefdegras kwam in de eerste helft van de vorige eeuw adventief en sporadisch in ons land voor (Weevers *et al.* 1951). De eerste

vestiging van betekenis vond plaats in de randstad (Mennema *et al.* 1980) en pas vanaf 1980 kwam de verspreiding van deze van oorsprong Oostaziatische plant in een versnelling (Weeda *et al.* 1994). Inmiddels is ook Fryslân bereikt waaronder dus uurhok 16-14. In elk dorp is het grasje zonder enige moeite te vinden tussen de klinkers van de straatstenen en de groeven tussen de tegels.

Het verhaal over Glad vingergras luidt anders. Dit ontbrak aanvankelijk in het noorden (Weevers *et al.* 1951). Later werd slechts een zeer beperkt aantal groeiplaatsen opgegeven voor Fryslân (Van der Meijden *et al.* 1989). Vervolgens werd een landelijke uitbreiding gemeld, maar was de soort nog sporadisch in de noordelijke provincies (Weeda 1994). De eerste standplaats in uurhok 16-14 werd ontdekt aan de Schoterlandse weg ter hoogte van de Oranje hoeve tussen Oudeschoot en Mildam. Het ging om enkele tientallen exemplaren, die zich in de berm hadden gevestigd. Buiten ons uurhok kennen we nog een tweede groeiplaats en wel in Wolvega bij de noordelijk gelegen spoorwegovergang, alwaar tientallen exemplaren tussen de tegels waren opgekomen.

Op de kerkhoven

In Oldehoitwolde en op Ter Idzard bevinden zich twee kerkhofjes op droge en schrale zandgrond. Dat veronderstelt een overeenkomstige flora en voor een deel was dat ook zo. Op beide bevonden zich namelijk Vroege haver *Aira praecox*, Mulzenoor *Hieracium pilosella* en Driekleurig viooltje *Viola tricolor*. Maar verschillen waren er ook. In Oldehoitwolde groeiden liggend watstro *Gallium saxatile*, Gewoon biggekruid *Hypochaeris radicata*, Tormentil *Potentilla erecta* en Tandjesgras *Danthonia decumbens*. Die laatste is wel bijzonder, want als we die op een bepaalde plaats hebben gevonden gaan we extra scherp toekijken, want waar Tandjesgras groeit staan vaak meer speciale soorten.

Op Ter Idzard werd een andere serie aangetroffen, namelijk Schapezuring, Muurpeper *Scadum acre*, Fijn schapegras *Festuca filiformis* en verrassend met betrekking tot de bloeiperiode ook Klein tasje-kruid *Teesdalia nudicaulis*. Die laatste soort behoort tot de voorjaarsplanten en verschijnt in de maanden april tot en met juni, terwijl deze pas op 28 juli werd aangetroffen. Kennelijk ging het om een tweede generatie waarvan bekend is dat die zich zelden voortdoet.

De spoordijk

Bij Nijehoitwolde boopt een stuk spoordijk van ongeveer zes kilometer. Ondanks dat de spoordijk verboden terrein is, hebben we een kleine serie interessante planten kunnen noteren. Dit was op 19 juli toen er nog veel planten bloeiden. Het gaat om soorten waarvan de verspreiding hoofdzakelijk in de zuidelijke helft van ons land is gelegen en in het westen. In het noorden vormen de spoordijken een standplaats van belang. Bijzonder was het voorkomen van Wilde reseda *Reseda lutea* die van dit uurhok nog niet bekend was. Er stond een flinke serie exemplaren. In het noorden van ons land is Wilde reseda een zeldzame verschijning; in Fryslân komen nauwelijks 30 groeiplaatsen voor. Een andere plant, die je op spoordijken kunt verwachten is de Bleke klaproos *Papaver dubium*. Deze stond er inderdaad, zij het in een beperkt aantal. In Fryslân is het aantal groeiplaatsen net zo groot als van de vorige soort en dus kan de Bleke klaproos eveneens zeldzaam worden genoemd. Een derde plant in deze categorie is Kleverig kruiskruid *Senecio viscosus*. Er stonden tientallen exemplaren in bloei. De drie planten stonden in gezelschap van andere liefhebbers van droge en tevens zonnige plaatsen zoals Gewoon langbaardgras,

Tabel 1. Aangetroffen fonteinkruidsorten in uurhok 16-14. Weergegeven is het aantal km-hokken (1x1 km) waar de soort is aangetroffen.

Soort	Wetenschappelijke naam	Aantal km-hokken
Klein fonteinkruid	<i>Potamogeton bertholdii</i>	1
Spits fonteinkruid	<i>P. acutifolius</i>	1
Gekroesd fonteinkruid	<i>P. crispus</i>	2
Puntig fonteinkruid	<i>P. mucronatus</i>	3
Rossig fonteinkruid	<i>P. alpinus</i>	3
Stomp fonteinkruid	<i>P. obtusifolius</i>	3
Plat fonteinkruid	<i>P. compressus</i>	4
Schedefonteinkruid	<i>P. pectinatus</i>	5
Doorgroeid fonteinkruid	<i>P. perfoliatus</i>	8
Haarfonteinkruid	<i>P. trichoides</i>	10
Tenger fonteinkruid	<i>P. pusillus</i>	12
Glanzig fonteinkruid	<i>P. lucens</i>	17
Drijvend fonteinkruid	<i>P. natans</i>	20
Ongelijkbladig fonteinkruid	<i>P. gramineus</i>	1
Duizendknoopfonteinkruid	<i>P. polygonifolius</i>	0

Zilverhaver *Aira caryophylla*, Vroege haver en tot onze verrassing ook Grasklokje *Campanula rotundifolia*. Verder waren Ruige zegge *Carex hirta*, Veldlathyrus *Lathyrus pratensis*, Gele morgenster *Tragopogon pratensis* subsp. *pratensis* Akkeviooltje, veel Boerenwormkruid *Tanacetum vulgare* en eveneens veel Vlasbekjes aanwezig. Opvallend was ook het vele voorkomen van Gewone brem *Cytisus scoparius*.

Zilte plaatsen

Op 6 augustus was km-hok 196-547, gelegen ten noorden van Wollega, aan de beurt. Hierin ligt het viaduct waarbij de Heerenveense weg overgaat naar de A32. Langs de oprit die naar Heerenveen voert, stond Hertshoornweegbree *Plantago coronopus*. De plantjes groeiden binnen een strook van een halve meter aan weerszijden van het asfalt. De meeste stonden dicht bij de wegrand. Tellen bleek een langdurige onderneming. Het ging absoluut om een paar duizend exemplaren, zeker wanneer ook de rest van het viaduct erbij werd betrokken. Overigens is er nog een tweede groeiplaats ontdekt en wel langs de Bovenweg te Nijbeerkoop. In voorgaande jaren troffen we het plantje aan bij Luxwoude en Heerenveen. In de jaren tachtig hebben wij iets dergelijks beleefd met Deens lepblad *Cochlearia danica*, dat langs de weg stond van Wollega naar De Blesse.

Fonteinkruiden

In uurhok 16-14 hebben wij in totaal 14 van de 15 daar bekende (Mennema et al. 1985, Van der Meijden et al. 1989) fonteinkruiden aangetroffen (tabel 1). De ontbrekende soort op ons lijstje was het vrij zeldzame Duizendknoopfonteinkruid *Potamogeton polygonifolius*.

De determinatie van enkele lastig van elkaar te onderscheiden soorten hebben we met behulp van een microscoop uitgevoerd. Het ging dan voornamelijk over het verloop van de bladnerf, wat goed is waar te nemen met doervallend licht. Het Spits fonteinkruid *P. acutifolius* werd op 28 juli aangetroffen in een helder slootje langs de Idzardweg, midden in het dorp. Normaliter zou deze pionier al lang door andere waterplanten zijn verdrongen, maar zover kwam het hier niet omdat de sloot elk jaar grondig wordt geschoond. De groeiplaats lag in de luwte, zodat geen hinder werd ondervonden van enige golfslag en dat is één van de standplaatsen.

Bijna alle fonteinkruiden van de tabel gedijen goed in min of meer voedselrijk water. Diverse andere plantensoorten gaven dat al aan door hun veelvuldige aanwezigheid zoals Grote boterbloem *Ranunculus lingua* en Gewoon blaasjeskruid *Utricularia vulgaris* - beide in een sloot langs een maaisveld -, Watergras *Catabrosa aquatica* - stikstofrijk - en Stijve wateranonkel *Ranunculus circinatus*. Ook Drijvend fonteinkruid *P. natans* die over een ruime tolerantie ten opzichte van een flinke serie standplaatsen beschikt waaronder voedselrijkdom en zuurtegraad. Bij Glanzig fonteinkruid *P. lucens* heb je iets dergelijks en dat was aan de frequentie ook wel te zien. Het waren ook deze twee soorten, die plaatselijk sterk opvielen door hun massale aanwezigheid. Ze waren te vinden in kleine sloten, maar ook in brede vaarten. Gekroesd fonteinkruid *P. crispus* hoort eveneens in dit rijtje thuis, maar we hebben deze fraaie plant maar in twee km-hokken kunnen vinden. We hadden van deze algemene soort meer verwacht, omdat hij zich heeft ingesteld op voedselrijk water en zoals reeds gezegd komt dat hier veel voor. En dan nummer vier in deze categorie: Ten-

Tabel 2. De Rode-lijstsoorten van uurhok 16-14.

Rode-lijstsoorten

- Ondergedoken moerasscherm
- Stijf struisriet
- Noordse zegge
- Moerashertshooi
- Bruine snavelbies
- Echte guldenroede
- Rietorchis

Wetenschappelijke naam

- Apium inundatum*
- Calamagrostis stricta*
- Carex aquatilis*
- Hypericum elodes*
- Rhynchospora fusca*
- Solidago virgaurea*
- Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*

ger fonteinkruid *P. pusillus*. Tijdens de inventarisatie hebben we de soort scherp van Klein fonteinkruid *P. berchtoldii* onderscheiden. Het bleek een gewone soort te zijn, terwijl Klein fonteinkruid maar eenmaal werd aangetroffen. Dit past goed in het landelijke beeld (Van der Meijden 1996). Haarfonteinkruid *P. trichoides* was in ons land 50 jaar geleden een zeldzame verschijning. Maar in de tweede helft van de vorige eeuw heeft deze soort zich sterk uitgebreid. Gezien het aantal km-hokken waarin we de soort hebben aangetroffen, heeft dit fonteinkruid ons uurhok niet bepaald links laten liggen.

Het Schedefonteinkruid *P. pectinatus* was in de boerenslootjes niet moeilijk te vinden. Een geheel andere groeiplaats was de zandwinplas van Roelofs bij Mildam. Hierin hebben we een aantal ijzige groeiende exemplaren gevonden op een plek met veel wind en golfslag. Dat Schedefonteinkruid dergelijke dynamische plaatsen niet schuwt weten we van een serie standplaatsen aan de rand van het IJsselmeer. Het Ongelijkbladig fonteinkruid *P. gramineus* is een verhaal apart. Wij vonden dit 15 jaar geleden in een slootje langs de Ottersweg, vlakbij Mildam. Eddy Weeda maakte deel uit van ons gezelschap en hij verwonderde zich er over dat het fonteinkruid in een slootje groeide dat aan een maïsveld grensde. Vorig jaar hebben we een vergeefse poging gedaan het weer terug te vinden. De sloot was sterk uitgedroogd en er stond inmiddels een dichte rietkraag in.

Nieuwelingen

Heel wat planten zijn door mensenhand uitgezaaid en hebben zich op een nieuwe plaats gevestigd. In uurhok 16-14 is het waterwingsgebied van Oldeholtpeade daar een voorbeeld van. Een flink aantal jaren geleden is de van nature arme bodem verrijkt en ingezaaid met allerlei gewassen. Veel planten deden het er goed en staan er nog steeds. Op hoge en droge plaatsen groeien naast elkaar goed ontwikkelde exemplaren van Weidehavikskruid *Hieracium caespitosum* en Boshavikskruid *Hieracium sabaudum*. Opmerkelijk is ook het vele voorkomen van Vlooiencruid *Pullularia dysenterica*, vooral op vochtige plaatsen. De soort heeft zich in de nabijge omgeving weten uit te breiden. Zo staat het uitgebreid langs het slootje bij het Scheenebospad, dat het gebied aan de westzijde begrenst. We zullen deze soort, maar ook de andere nieuwelingen blijven volgen.

Dat geldt ook voor de Kloksesgentiaan *Gentiana pneumonanthe* die eveneens in dit gebied voorkomt en is uitgezet op een min of meer vochtige standplaats tussen Dopheide *Erica tetralix*. Bij navraag bleek het de bedoeling te zijn dat het Gentiaanblauwtje *Maculinea alcon* zich er zou vestigen, wat overigens nog niet is gebeurd. Vestiging van dit vlinder-tje is mede afhankelijk van de aanwezigheid van waardmieren. Verder was het Slangenkruid *Echium vulgare* verdacht, dat aan de rand van de zandwinning van Roelofs bij Mildam in bloei stond. Het ging waarschijnlijk om een verwaald exemplaar. Mogelijk is het hier met het vrachtkuiper terecht gekomen. Andere dwalers waren Gewoon vingerhoeds-

Groeiplaats van Narcissen in Ter Idzard

foto: Lenis v.d. Broek

kruid *Digitalis purpurea*, Gele ganzenbloem *Chrysanthemum segetum* en Reuzenbalsemien *Impatiens glandulifera*.

Aandachtsoorten en Rode-lijstsoorten

Van de aandachtsoorten verschenen er ruim 50 op de streeplijsten. Zeer vermeldenswaard is Borstelbies die maar op één plekje is aangetroffen, namelijk op het talud van een sloot op de Hoge Zanden boven Ter Idzard. Op de zandige standplaats groeiden de biesjes op de open plekken van de onderbroken vegetatie. Er stonden tientallen polletjes van deze zeker niet algemene soort. Andere planten van deze categorie waren bijvoorbeeld Wilde bertram *Achillea ptarmica*, onder andere veel langs een sloot rondom een maïsveld en Brede wespensorchis *Epipactis helleborine* als bierplant. Van Hengel *Melampyrum pratense* stonden nog steeds enkele exemplaren tussen Bochtige smele *Deschampsia flexuosa* op een piepklein heideterreintje bij Oldeholtpeade.

Minstens even interessant waren de zeven Rode-lijstsoorten (tabel 2). De eerste vier soorten uit tabel 2 zijn reeds in voorgaand relaas opgenomen. De Bruine snavelbies *Rhynchospora fusca* stond bij honderden in een vochtig heischraal gebiedje van het waterwingsgebied te Oldeholtpeade. Ter plekke stonden weinig andere planten, zodat de snavelbies zonder moeite een dominante rol kon spelen. Ook de Echte guldenroede *Solidago virgaurea* stond in het waterwingsgebied, maar dan op een veel hogere en drogere plaats. Mogelijk heeft deze ooit eens op de lijst van uit te zaaien soorten gestaan. Aan de andere kant is het zo dat diverse andere groeiplaatsen in Fryslân juist van deze omgeving bekend zijn; zo kennen wij hem van de Blesdijkheide. De Rietorchis *Dactylorhiza majalis* subsp. *praeter-*

missa heeft zich sinds een paar jaar spontaan gevestigd aan de rand van een slootje te Oldeholtwalde. Ondanks dat de slootkant tijdens de herfstschouw 'flink wordt meegenomen', houdt de orchidee hier stand, zij het met kleine aantallen. Jaarlijks komen circa 10-12 exemplaren tot ontwikkeling.

Slotopmerkingen

We hebben de gebieden in de maanden juni, juli en augustus bezocht wat betekent dat vooral soorten die het zomeraspect bepalen op de streeplijsten terecht zijn gekomen. In het voorjaar van 2004 konden nog heel wat voorjaarssoorten worden toegevoegd, zoals Vroegeling en Wilde narcis. Tijdens de inventarisaties is ons meerdere keren de relatie opgevallen tussen planten en andere organismen. Daarom denken wij dat het van groot belang is dat de inventarisatiegegevens ook ter beschikking komen aan werkgroepen die zich bezighouden met aan planten gerelateerde organismen. Vandaar de wenselijkheid dat de inventarisatiegegevens op één punt samenkomen en van daaruit weer beschikbaar zijn. We denken daarbij aan een natuurloketfunctie van de provincie. Boerenerven zijn belangrijk voor de inventarisatie van een km-hok. Het aantal soorten kan hierdoor verder oplopen. Hetzelfde geldt voor de sloten die in het agrarisch gebied liggen. Uit voorgaande blijkt wel dat in beide biotopen niet alleen veel gewone soorten voorkomen, maar niet zelden ook verrassingen zoals Beekpunge en Gewoon Langbaardgras op boerenerven, naast Watergras, Grote boterbloem, Gewoon blaasjeskruid en Watervolier in de boerenslootjes. Ook het boerenland zelf kan veel interessante soorten opleveren. Zo vonden wij bij Ter Idzard een serie Akkerviooltjes langs de rand van een maïsakker. Gezien het resultaat van zes kilometer spoordijk mag je uitgaan van een bonte lijst van soorten

voor de streeplijst, als er zonder al te veel beperkingen zou mogen worden geïnventariseerd. Maar helaas; de spoorwegen blijven ver boden terrein.

Een totaal van 416 plantensoorten is uiteraard niet gering. Toch denken wij dat het aantal soorten in de komende jaren verder zal oplopen. Zeker bij gerichte bezoeken aan het bij-

zondere natuurgebied van de Tjongerdellen. En dat is één van de redenen waarom wij graag nog eens op uurhak 16-14 willen terugkomen.

Literatuur

- MENNEMA J., A.J. QUENE, -BOTERENBROOD & C.L. PLATE 1980. Atlas van de Nederlandse flora. Deel 1: uitgestorven en zeer zeldzame planten. Uitgeverij Kosmos, Amsterdam.
- MENNEMA J., A.J. QUENE, -BOTERENBROOD & C.L. PLATE 1985. Atlas van de Nederlandse flora. Deel 2: zeldzame en vrij zeldzame planten. Bohn, Scheltema & Holkema, Utrecht.
- MEUDEN R. VAN DER 1996. Heukels' Flora van Nederland. Walters-Noordhoff.
- MEUDEN R. VAN DER, C.L. PLATE & E.J. WEEDA 1989. Atlas van de Nederlandse flora. Onderzoeksinstituut Rijksherbarium/Hortus Botanicus, Leiden en CBS, Voorburg.
- WEBB 1980. *Narcissus*. L. In: Tutin T.G. *et al.* Flora Europaea deel 5. Cambridge.
- WEEDA E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA 1988. Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties, deel 4. Vara en Vewin.
- WEEDA E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA 1994. Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties, deel 5. Vara en Vewin.
- WEEVERS TH., J. HEIMANS, B.H. DANSER, A.W. KLOOS, S.J. OOSTSTROOM & W.H. WACHTER 1951. Flora Neerlandica. Flora van Nederland. Deel 1, aflevering 2: Gramineae. De Koninklijke Nederlandsche Botanische Vereniging. Amsterdam.

Lieuwe Calsbeek, Feanborch 9, 8403 BJ Jonkerslân (tel.: 0513-462885, e-mail: calsbek.jonk@planet.nl)
Marten Hunneman, De Leijen 17, 8401 AX Gorredijk (tel.: 0513-464596, e-mail: m.hunneman@planet.nl)
Hendrik de Vries, Aengwirderweg 329, 8458 CG Tjalleberd (tel.: 0513-529420)
Jan Tuinstra, De Buorren 14, 8408 HH Lippenhuizen. (tel.: 0513-462657, e-mail: jan.tuinstra@hetnet.nl)
Philip Zeinstra, Idzardaweg 36^A, 8476 EL Ter Idzard (tel.: 0561-616330, e-mail: p_zeinstra@yahoo.com)